

MEETERMÕÖDUSTIK

Kusmõõdud

1 meetrit (m) = 1000 meetrit (m)
 = 10 detsimeetrit (dm) =
 = 100 sentimeetrit (sm)
 = 1000 millimeetrit (mm)

Pindmõõdud

1 ruutkilomeetrit (km²) = 1 000 000 ruut-
 = 100 ruutdetsimeetrit
 = 10 000 ruutsentimeetrit (sm²)
 = 100 aari (a) = 10 000
 ruutmeetrit

Kaalumõõdud

1 tonn (t) = 1000 kilogrammi (kg)
 1 tsentner e. kvintaal = 100 kilogrammi
 1 kilogramm = 1000 grammi (g)
 1 gramm = 1000 milligrammi (mg)

Ruumimõõdud

1 kuupmeeter (m³) = 1000 kuupdetsi-
 meetrit (dm³) = 1 000 000 kuupsenti-
 meetrit (sm³)
 1 kuupdetsimeeter = 1000 kuupsenti-
 meetrit
 1 liiter (l) = 1 kuupdetsimeeter
 1 hektoliiter (hl) = 100 liitrit.

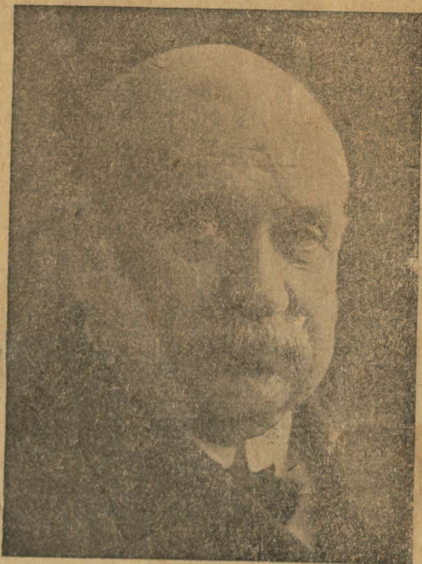
KORRUTUSTABEL

2 = 2	1.3 = 3	1.4 = 4	1.5 = 5
2 = 4	2.3 = 6	2.4 = 8	2.5 = 10
2 = 6	3.3 = 9	3.4 = 12	3.5 = 15
2 = 8	4.3 = 12	4.4 = 16	4.5 = 20
2 = 10	5.3 = 15	5.4 = 20	5.5 = 25
2 = 12	6.3 = 18	6.4 = 24	6.5 = 30
2 = 14	7.3 = 21	7.4 = 28	7.5 = 35
2 = 16	8.3 = 24	8.4 = 32	8.5 = 40
2 = 18	9.3 = 27	9.4 = 36	9.5 = 45
2 = 20	10.3 = 30	10.4 = 40	10.5 = 50
3 = 6	1.7 = 7	1.8 = 8	1.9 = 9
3 = 12	2.7 = 14	2.8 = 16	2.9 = 18
3 = 18	3.7 = 21	3.8 = 24	3.9 = 27
3 = 24	4.7 = 28	4.8 = 32	4.9 = 36
3 = 30	5.7 = 35	5.8 = 40	5.9 = 45
3 = 36	6.7 = 42	6.8 = 48	6.9 = 54
3 = 42	7.7 = 49	7.8 = 56	7.9 = 63
3 = 48	8.7 = 56	8.8 = 64	8.9 = 72
3 = 54	9.7 = 63	9.8 = 72	9.9 = 81
3 = 60	10.7 = 70	10.8 = 80	10.9 = 90

Paaberitööstuse Ministerium Tselluloosi- ja Paaberitööstuse Valitsuse
 paaberi umbertõelamise tehnik "Morrang", Tallinn, Jäna t. 9.

Prof. Dr. Robert Tigerstedt,

ilmakuulus füsioloog, pühitses Helsingis oma 70-aastas^t sünnipäewa 28-mal weebruaril s. a. Selle juubeli puhul, mida mäletab terve haritud maailma arstiteadus, waliti Tigerstedt ka Tartu ülikooli arstiteaduskonna poolt meie ülikooli audoktoriks — Dr. med. honoris causa. — Prof. Tigerstedti kui suure õpetlase ja õpetaja elutöö üle, ilmus lühike referaati nende ridade kirjutaja sulest „Postimehes“ nr. 56 s. a., milles muu seas rõhutatakse selle meie Eesti ülikooli esimese audoktori teeneid kui Soome karskuseaate ühe mõjuwama eestwõitleja omi ja tema sõbralikke suhteid Eesti arstkonnaga, mis loodi jubilaril poolt tema isiklise osawõtu puhul meie I. Eesti arstide kongressist Tartus 1—4. XII. 1921 a. — Ka „Terwise“ toimetus soowib auwäärilisele õpetajale ja õpetlasele weel palju töörikkaid aastaid!

TARTU ÜLIKOOI ARHIIVKOGU

RAAMATUKOGU

Walitud peatükid arstiteaduse ajaloost.¹⁾

Dr. med. S. Talwik.

II. Meditsiin Mesopotaamia maal.

Mesopotaamia on meie paeguste teadmiste järele kõigevanem kultuurmaa. Tarwitataw nimi sellel põlisel kultuurmaal on aga uus, kreekaegne ja kreeka-keelne ja tähendab „jõgede-vahelist maad“, hiiglalagendikku, mis põhjapoolses osas kõrgem, lõunapoolse (Persia lahe poole) alanew, asub öekste-jõgede Euphrati ja Tigris'e wahel. Piibliloos kannab ta nime Schin-Ar ehk Babel, millest wiimane põlwenenud põlisemast kiilkirjalisest nimest Báb-ilu, mis tähendab „Jumala wäraw“. See wiimane nimi, Babel ehk Babiloonia, oleks ka kõige õigustatum selle tõttu, et just hallil esiajal sisserännanud semiidi-tõugu babiloonlased eestkätt need olid, ka jõudsid kõigekõrgemale astmele oma kultuuris, mille mõju edasi kestis kaua weel peale Babeli riiklise kokkuwarisemise, ümber luues „babiloonlasteks“ ja seega omapärase Babiloni kultuuri kandjateks nii mitmeidki rahwaid, kes wõitjatena hiljem nende maale sisse tungisid.

Põhjalikud ja laialdased wäljakaewamised, millega algust tegid läinud aastasaja 50-dates aastates prantslased Fresnel ja Oppert ja nendest algatatud „labida ja luupe teadus“ on põliste kiilkirjade selgitamise teel awanud ja awab ikka suuremal määral põhiwaateid kultuuri-ellu, mille kõrgus ja mitmekesisus otse aimamata suured on ja mis juba III aastatuhandel enne Kristust lõpmata pika edenemisekäigu peale tagasi waatas.

Kas oli elamas enne babiloonlaste sisserändamist jõgedewahelisel maal mõni mitte semiidi-tõugu pärisrahwas, n. n. sumeri-akkadlased, kes tiheda kanalide-wõrgu loomisega selle enne kõrbetaolise maa wiljakaks teinud, religiooni ja riiklise korralduse loonud, pildikirja üles leidnud, millest hiljem wälja arenenud n. n. kiilukiri, tahe- ja looduseadust, tööstust ja kunsti kultiveerinud ja kellelt siis hiljem juurde tulnud babiloonlased ja weel hiljem assiirlased oma kultuuri pärandanud — see küsimus on

1) Waata „Terwis“ 1922. a. nr. 15 ja 16.

34184247

weel lahtine. Babiloonia walitsejad kandsid nime „Sumer'i ja Akkad'i kuningas“, mille all aga mõista tuleb Lõuna- ja Põhja-Babilooniat. Niikaugele, kui ulatawad kiilkirjade allikad, oli esimene Sumeri- ehk Lõuna-Babiloonia see maa, kelle käes oli juhtiw osa riiklises arenemises. Selle pealinnaks kerkis kuulsa kuninga ja targa Hammurabi päwil, (kes elas 2250. a. ümber enne Kristust), Babilooni linn, üks suurematest ja toredamatest kogu wanas maailmas, Herodoti kirjelduse järele oma alla wõttes arwata 490 ruutkilomeetrit, tähendab oma pinna poolest umbes 4 korda suurem pragusest Londonist. Teda piiras müür, mis 200 küünart kõrge ja 50 küünart lai, nii et 4 hobuse wanker wõis temal wabalt ringi sõita. Tema suurepäraliste ehituste seas wahest kõige suurepäralisem olla olnud peajumala Bel'i tempel, wägew terassidena üleskerkiw tornitaoline hoone, kus 8 torni üksteise otsa ehitatud. Kõige kõrgemas neist tornidest asus suur tempel, kus seisis puhtast kullast laud ja seal kõrwal ase jumalale Beli'le. Selle templi ülemises ruumis aga töötasid tähetargad preestrid.

Palju hiljem, umbes 900 a. enne Kristust, kui semiidi tõugu assiirlased omandasid poliitilise ülekaalu jõgedewahelisel maal, tõusis Babilooni kõrwale oma tähtsuse ja hiilguse poolest wiimaste pealinn Ninewe (Assiiria keeli Ninua- „jumalik-suur linn“), mis ligi 300 aastat esitas semiitide maailmariiki kuni aastani 606 e. Kr., kus ta põhjani häwitati ühendatud medialaste ja babiloonlaste poolt. Kuna aga Assiiria kultuur enam näitas end sõjalises ja riiklises korralduses ja särawas õuekonna elus, olid ja jäid babiloonlased juhtiwaks rahwaks teaduses ja kunstis, kaubanduses ja tööstuses. Üleilmnes haridusloos aga on assiirlased omale tähtsuse omandanud selle poolest, et kogu kiilkirjaline literatuur, millest meie moodne teadus ammutab teadmisi Mesopotaamia põlise kultuuri üle, on kirjutatud Assiiria, tookord walitsewa rakwa keeles.

Ammu enne seda, kui kreeklased alles ajaloo walgusesse astusid, oskasid juba babiloonlased imestamiswäärilise täpsusega toimetada astronoomilisi tähelepanekuid ja wäljaarwamisi; nende kiri ja kunst, nende sõjatehnika ja õiguslised normid said eeskujulikkudeks naabrirahwastele, praegune kaalude ja mõõtude süsteem on oma alguses

pärit Babilooniast ja meie terve ajaarwamine, ringi jaotus ja weel palju muud on tõenduseks, et Babel waimuilmas kui ka rahwuswabelises läbikäimises oma mõju alal hoidnud on läbi aastatuhandete, kuni tänapäewani.

Babiloni kultuuri kõrgemat tippu aga esitas nende kõrgestiharitud preestrite poolt paljude põlwete kestes loodud ilma w a a d e, laiapiiriline ja jällegi imestamisewääriliselt koondatud, ilmawaade, mis matemaatilise järjekindlusega selgitas kõike riiklise, sotsiaalse ja teadusliku elu üksikasju. — Aksioom, mille peale rajatud oli kogu see ilmawaate süsteem, seisis selles kõikumata usus, et kõik, mis sünnib, on jumaliku tahtmise poolt ette nähtud ja sünnib täielises, arwude läbi fikseeritud, nõnda ütelda matemaatilises harmoonias. Jumala tahtmine aga ilmutab end taewatähtedes ja nende päältnäha segases, kuid tõepoolest kõigekõrgemal määral sihikindlas ringjooksus. Tähttaewas on seega otsekui suur raamat, millesse üles märgitud kogu maailmalaotuse wääramatud seadused, temas peegeldub kõik, mis sünnib maailmas. Astronoomia aga, see teaduste teadus, annab kõigetäielikumad ülewaated nende wääramata seaduste kohta, kuna astroloogia — kui täheteaduse praktiline käsitus — õpetab hindama tähttaewast olewaid asju ja ette kuulutama sealt tulewikku.

Selle põlis-orientaalse ilmawaate raamides selguwad ka need wähesed katkendid, mis seni Babiloonia-Assiiria meditsiinist on ulatanud meie päiwini; kuid needki wähesed katkendid heidawad õige selgeid walguse kiiri selle ajajärgu peale, kus meditsiini empiirilistest algidudest loodi esimene, kuigi primitiivne, arstline süsteem.

Mis meile Babiloonia-Assiiria meditsiinist järele jäänud, on korjatud suuremalt osalt Britsih Museumis olewast umbes 20.000 kiilkirjatahwli killust. — See kogu jätiseid Assiiria kuninga Assurbanipali wõi Sardanapali (668—626 e. Kr.) biblioteegist esitab terwet Assiiria-Babiloonia kultuuri, nii palju kui seda weel olemas. Selleskogus leidub tuhande ümber tahwlikilde, mille pealkirjades on juttu meditsiinist, loodusteadusest ja loodusteaduslisest ebausust.

Babiloonia-Assiiria meditsiin kannab üleüldiselt theurgo-empirilist (jumalususklis-kogemuslist) iseloomu. Eestkätt preestrite mõjul ja nende läbi said

empiirilisel teel kogutud üksikud meditsiinilised teadmised oma walgustuse ja süstematiseerimise walitsewa usulis-demonistlise ilmawaate piirides, ja nois piirides loodud süsteem määras ära kogu tolleaegse meditsiinise mõtlemise ja tegewuse. Elu, terwis ja haigus rippusid selle järele ära lõpude lõpuks metafüüsulistest wõimudest, jumalatest ja deemonitest, ja nende saatuse peale awaldasid mõju taewatähed. Empiirilises osa selles süsteemis esitab aga see walitsew waade, et kõik inimese elutegewused seotud on werega ja selle muudatusega (kuna hingamine näib olewat enam kõrwaline funktsioon, millest juttu on ainult mööda minnes). Elaw keha seisab koos ihust ja hingest; mõistuse, hinge keskkohd on südames, werejooksu keskkohd maksas. Weri on see päris elu printsiip ja teda on kahte liiki, päewa- ja ööweri, tähendab heledam tuiksoonte ja tumedam tõmbsoonte weri. Juba Babiloonia loomise-müüt näitab selgesti, et werd peeti elu põhiaineks, nimelt loodi inimene nii, et ühel jumalal raiuti otsast pea ja tema weri segati kokku mullaga. Wahest on see eestkätt humoraalne teooria tingitud tähelepanust, et Mesopotaamia oma wiljakuse ja kultuurilise õitsemise sai Euphrati ja Tigrise kaudu, tähendab wedelast ollusest. Selle humoraalse teooriaga on meil tegemist ka babiloonlaste patoloogiat käsitades.

Wana-Babiloonia, ehk, kui tahetakse, Sumeri pildikirjade seas leitakse kujutusi üksikutest kohaosadest, mis oletada lubawad küll ainult üsna primitiivseid teateid anatoomiast, nii kui neid saadud on kõõgis ja ohwrialtaril. Suur tähtsus oli ohwri-looma sisekondade waatusel saatuse ettekuulutamise suhtes, kus juures eestkätt tähelepanu pöördi maksa ja selle mõningate muutuste peale, millest terve süsteem wäljaarenenud. Mudeliks maksawaatusele olid kujutused lamba- ja kitsemaksast. Neil oli maksa aluspind joonte läbi jagatud tihedaisse kwadraatesse, üle selle oli ta täkitud enam-wähem sügawate augukestega ja kaetud pealkirjadega, mis sisaldawad ettekuulutusi riigi tulewikust ja kuninga elusaatustest.

Haigust peeti ikka miskiks wõõraks, sissetunginuks kehasse, sagedasti personifitseeritud deemoniks, paranemine oli wõimalik ainult deemoni wäljaajamise kaudu. On olemas üks lausumise-formel, milles haiguse-deemoni üles

kutsutakse kehast lahkuma kuse, piima, ninalima ja kõrwa waigu näol, nii kui üleüldse sekretsioonide ja ekskretsioonide tähtsust hinnati kõrgelt. Nii peeti mao-koliikwalude sünnitajateks lima, sappi ja gaase, mille väljaheitmine kergitama pidi haiguskäiku, muud kui see väljaheitmine pidi olema ühtlasi haiguse-deemonite lahkumine haige kehast. See demooniline patoloogia näitab õige põhjalikku erinemist, kuna üksikud deemonid üht wõi teist haigust sünnitawad. Nii toob Assaku palawikku pähe, Namtar ähwardab elu mitmesuguste tõwedega, eestkätt katkuga, Uttuka matab kinni kaela, Alu — rinna, Lilu ja tema ümmardaja Lilit toowad „öö-töwesid“. — Kõigehirmsamad deemonid olid surnute waimud. Leitud on palwe-tekst Assurbanipali ajast, milles kaewatakse, et surnu waim haiget ei ööl ega päewal lahti ei lase, nii et sellel karwad püsti ja liikmed otseku halwatud olla. Päikesejumal päästku teda deemonist, olgu see wiimane kellegi perekonnaliikme waim ehk aga kellegi tapetu oma, kes rahu ei leia hauas. Kaitseks nende deemonite ja waimude eest tarwitati iseäralisi amulette.

Rawitsemise suhtes olid ette kirjutatud teatawad palwed, lausumised ja muud kultilised kombed, mis mitmesugused olid aja ja koha järele. Babiloonlastel oli oma terwekstegija — Babeli linna jumaluse Marduk'i näol, missugune nimi tähendab „merest tõuswat warajast päikest.“ See merijumaluse Ea poeg — oli kõigewägewam jumalatest, kes peletas haigust ja kinkis terwist. Tema templis oli kaew, täidetud püha jõe Euphrat'i weega. Tema oli wahemeheks jumalate ja inimeste wahel, kelle poole pöördi lausumistega. Näituseks toon ühe lausumiseformeli, mis käib järgmiselt: „Ma tõstan ülesse tõrwiki, ma pistan põlema Uttuku, Sedu, Rabisu, Lilu, Lilitu ja kõigi nende waenlaste kujud, kes inimest piinawad, Teie suits tõusku taewa poole ja sädemed katku päikest. Murdku teie nõidust jumala Ea poeg“. Sarnaste lausumisesõnade saatel heideti siin tulle arwatawate haiguste-deemonite kujud. — Peale kujude põletamise leidus ka teisi sümbolilisi talitusi rawitsemise suhtes. Nii kooriti ära sibul ja heideti tulle koored ja lestad, lausudes: „Nii kuidas kooritakse ja põletatakse seda sibulat ja tuli seda häwitab, nii olgu ka see haigus, mis on minu ihus, minu

lihas, nii olgu ka tema kooritud otsekui see sibul ja leekiw tuli häwitagu teda otsekohe.“ — Laialt tarwitusel olid nii kui juba tähendasin, amuletid tõwe ärahoidmiseks ja kergituseks, ja rändas see komme Mesopotaamiast üle naaber-rahwaste poole ja kaugemalegi. Weel Bytsantiini ajal oli laialt tarwitusel koliik-walude wastu n. n. „Meedia kiwi“, üks amulett, mis kujutab Babiloonia kaugelast, lõwide-taltsutajat Gilgamithi.

Seega oli siis kogu rawitsemine Babiloonias üks isetaoline läbipõimitud segu müstikast ja kainest spekulatiivsest mõtlemisest füsiologia ju patologia aladel, moodustades miskit theurgo-empiriilist süsteemi, kus ühelt poolt tarwitusel olid palwed, kultusekombed, lausumised, nõidumismormelid, amuletid, teiselt poolt üsna rikkalik rohtude kogu peale põhjenuw retsepti-terapia ja muud arstlised rawitsemiswahendid, näit. külmad lapid pea peale, peawalu wastu.

Rohte oli Babilooni meditsiinis tarwitusel niihästi looma-, kui ka taime- ja kiwiriigist, kuid paljudel on nimed sedawõrd segased, et raske on otsust teha, missuguse aine kohta see käia wõiks. Seespidiseks tarwitamiseks olid eestkätt rohutaimed, wäliseks — salwid, mida walmistati seesami-õlist mitmesuguste lisandustega. Mõningad kombineeritud rohud kandsid warjunimesid, niikui „päikesejumala rohi“, „koera-keel“, „kollase mao nahk“ jne. — Wälispidiselt tarwitusel olid peale salwide weel hõõrumised, rohu-klistiirid, pesemised, ülekaldamised külma weega, kupulaskmine. Oli olemas „skorpioni“ nimeline kupulaskmise riist, mida isegi pühaks peeti.

Haiguseid tunti Babiloonia-Assiiria meditsiinis suur hulk, kuigi siin rohkem tegemist on üksikute sümptom-kogudega, kui piiratud haiguse mõistetega. Kiilkirja tekstides on tähendatud pea-, silma-, kõrwa-, nina-, suu-, huulte-, keele- ja rinnahaigused, kõhuwalu ja muud kõuhaigused, käewarre, sõrme, küünte, naha- ja suguhaigused, mao-salwamine, skorpioni-piste, naistehaigused, nende seas eraldi rinna-põletik, lastehaigused. — Waimuhaigused — sünnitatud deemonite ja nõiduse läbi — asuwad babiloonia drwamise järel südames, kus mõistuse keskkoh. Ka epi-aemia-haiguseid tunti, kuid raske on neid identifitseerida

kirjelduste ja nimetuste järele. Taudisid, sünnitamisi jne. kuulutati ette astroloogia abil, mille kohta paar näitust:

„Kui Venus läheneb Wähja tähestikule, siis saab sõnakuulmine ja kord olema maal. . . Haiged saavad terweks. Raskejalgsed naesed saavad õnnelikult sünnitama.“ — „Kui Merkur tõuseb 15-mal kuupäewal, siis saab surnuid olema. On Wähja tähestik warjatud, siis saab häwitaja demon maad walitsema ja saab olema surnuid.“ — „Kui Mars on nähtawal Tammuzzi kuul, siis saab lai olema sõjamehe ase.“ — Läheneb Merkur Marsile, siis saab hobuste suremine olema.“ — „Kui kuud piirab suurem rõngas, siis saab häwitus tulema inimeste peale“ jne.

Nii walitsesid kogu inimese elu üle tähestikkude seisud; kalender ja arwude-usk määras kõik inimlikud toimetused, isegi rohtude sissewõtmise korra. Nii anti mõnd karminatiivi (gaasi-puhutiste lahendamise rohtu) ainult Kitse-tähe tõusu ajal, sest wiimane walitses pärasoole awanduse üle. — Arwu 7 loeti pahaks (Saksa keeles „die böse 7“), nii ei tohtinud ka arst mitte puutuda haigesse 7-dal, 14-mal, 21-sel, ja 28-mal kuupäewal, samuti ka mitte 19-mal päewal (arwates 49 päewa eelmise kuu algusest peale = 7×7). Samasugune arwude mäng määras ka retseptide kompositsiooni, nii et teataw arw üksikuid rohte tuli wõtta, kusjuures jällegi see kuri 7 oma osa etendas.

Seega oli siis arstline prognostika (haiguskäigu hindamine) täiesti ärarippuw babiloonlaste astroloogilofatalistlisest ilmawaatest, kuid just siin on ka juba näha, kuigi algidudes alles, üleminekut supranaturalistlisest waatlemiswiisist arstlis-naturalistlisele. Lugu seisab selles, et preestrite huwi kõiksugu märkide ja ettekuulutuste kohta neid wirgutas kirja panema kõiksugu tähelepanekuid haiguste üle ja nii pandi Babiloonias alus haigusloole, kuigi eestkätt ettekuulutuse suhtes, et haigele tema saatust, lõpuotsust tema tõwekäigu kohta, teatada. Selles mõttes omandasid mitmesugused tähelpanekud haige juures, nii kui tema näowärw, juuksed, kupulaske-weri, kusi jne. teatawate saatusliste märkide „omina'te“ tähenduse, olgu see paranemisele, olgu see surmale. Asetati aga kõrwuti, kui ühewäärilised, sarnased kogemuslised tähelpanekud haiguste kosta kui ka kõiksugu unenäod ja astroloogilised targutused. Kõrgem aste sellel edenemisele oleks olnud nende ebausumomentide kõrwaldamine prognostikast ja wiimase piiramine ainult haigusega ühenduses olewate

nähtustega, kuid sellele kõrgemale astmele põlises orientis mitte ei jõutud ja ei võidudki jõuda ühel maal, kus arsti- ja preestriseisus oli üks. Alles mujal ja palju hiljem lahutati arsti- ja preestriseisus üksteisest: nimelt wabas Hellases ja sellel ajajärgul, mille esitajaks loetakse Hippokratii. Wiimase kirjadeski weel leiame jätiseid arwudeusust, unenägude seletustest ja astroloogiast, mis kõik pärit Babiloonia meditsiinist, ja mille kohta asuti pea jaa-tawale, pea eitawale seisukohale. Astroloogia andmed aga kaotasid Hippokrat'i juures oma ebauskliku sisu ja muutusid kaineks hindamiseks kliima ja ilmade mõju üle ter-wise ja haiguse peale.

*

Peale selle, kui lõuna-babiloonlased — ehk kuidas neid nimeta-takse wanaš testamendis — Kaldea-rahwas — ühes medialastega aastal 606 purustasid Assiiria — werisema wägiwalla peale rajatud — ilmariigi, põhjani häwitades selle särawa pealinna Ninewe, algas Lõuna-Babilooni või Kaldea ilmariigi wiimane, niisama hiilgaw kui lühike ajajärk, mis Nebukadneetsari ajal jõudis oma kõrgemale tipule. Kuid warsti peale selle, a. 538 e. Kr., asus ilmawalitseja kohale noorus-wärske Persia rahwas, Iraani ja sega Indo-Germani tõugu, kes oma suure Kurose all kustutas semiitide Babeli ilmariikide kirjast, laiutades end hiljem weel kaugemale kui endine Babiloonia, ulatades Wahemerest kuni Indus'e jõeni. See rahwas lõi ka oma Persia meditsiini, üldjoontes põhjenuwa Babiloonia demonite-usu peal ja läbipõimitu igasuguste kultiliste talitustega, nii kui see peegeldub Persia religioös-liste kirjade kogus Z e n d - A w e s t a s. Siingi, nii kui Babiloonias, seisis artikunst preestrite-klassi walju ülewalwuse ja eestkostmise all, mis takistuseks oli tema arenemisele theurgo-empiriilisel edenemisastmelt kaugemale ja kõrgemale. Kuigi see preesterlik sümbolism artistikunstis peitis eneses, kuigi wahest teadmata oma edustajatele, terve hügi-eenilise tuma, mis kindlasti suureks kasuks oli rahwa terwisele. Kultuse kommetega ühenduses olewad pesemised, millele esimesed andsid suggestiivse mõju, ühes muude eeskirjadega kehaliku puhtuse toitmise ja sugulise terwishoiu üle, waljud keelud sugueluliste liialduste ja perwersiteetide asjus ja palju muud wõisid sarnast muljet awaldada, nii kui Rooma kirjanik P l i n i u s seda ütles, — et Zorasteri (Zarathustra) õpetus olla oma alguse saanud artistikunstist, ja tõepoolest võib ütelda, et see õpetus on otsekuul kehalise ja hingelise puhtuse kultus, sümboliseeritud puhastawa ja selgitawa tule kummardamises, mis on wastuhelk perslaste ülemjumalast Ahuremazdast. Mitte asjata ei ole see õpetus waimustanud ja inspireerinud üht niisugust waimlist titaani, nii kui seda oli Friedrich Nietzsche. Teiselt poolt aga ei puudunud siiski omad warjuküljed. Nii soowitati religioös-rahwuslise puhtuse mõtte ja segawere ärahoidmise suhtes abielu kõigelähemate sugulaste, isegi wendade ja õdede wahel ja kõiksugu rituaalsete pesemiste juures oli, wahest suuremal määral kui terwishoiu nõuded mõõduandew demonite

usk. Muidu oleks raskesti arusaadaw, miks Zoroastri preestrid pühakude puhastuste ja pesemiste juures usklikka piserdasid — lehmakusega... Lehma loeti nimelt niihästi Persias kui Indias pühaks loomaks.

Kokkuwõttes wõiks ütelda, et Persia tähtsus üleilm-lises meditsiini ajaloos ei seisa mitte tema iseseiswas rahwuslises arstikunstis: Babiloonia, Egiptuse, India ja ise-ärani hilisemad Kreeka arstid olid Persia omadest kaugel ees. Küll aga omandas Persia suure tähtsuse läbikäigu-maana Ida ja Lääne maailma wahel, mille kaudu sündis niihästi ideede kui ka kaupade — meie suhtes arstiroh-tude wahetus Ida ja Lääne wahel. Ja hilisemal ajal, kui antiik-kultuur Läänes juba kõdunemisele kaldus, omandasid Persia würstid Jassaniidide suguwõsast omale jäädawa teenuse selle läbi, et nad oma juures pelgupaika pakkusid klassika haridusele ühes Kreeka meditsiiniga, seda hoolsasti kaitstes ja hoides. Kui siis wõidurikkad araablased heitsid oma alla Persia a. 636 p. Kr., siis wõtsid nad sealt üle Kreeka meditsiinilised traditsioonid, mida nad siis hiljem omapäralise läbitöötamise teel kui *A r a a b i a* meditsiini oma aja kohta kõrgele järjele tõstsid.

Kuna Babiloonia demonistline meditsiin, olles edasi-antud idapoolle — Persiasse —, siin teatawal määral kiwines, said selle elemendid, edasi antud läänepoolle, kõrgeandelise semiidi-tõugu Israeli rahwale, wiimase juures tugewa tõuke arenemisele sotsiaalse-terwishoiu sihis, millise arene-mise juures teiselt poolt suurt osa etendasid Egiptuse rikkast sotsiaalmeditsiinist saadud tõuked.

III. Meditsiin Wanas Testamendis.

Kuidas kujunenud on meditsiin Israeli rahwa juures tema iseseiswuse päewil, selle üle ei anna ükski arstlik kiri selgust, nii kui Egiptuses ja osalt ka Babilonias, mille põlised papüürused ja kiilkirja tahwliid sisaldawad andmeid tolle aja ja nende rahwaste meditsiinilisest mõtlemi-sest. Israeli suur ja waheldusrikas minewik aga peegeldub ainult piiblis ja nimelt wanas testamendis, mille kirjad meile ka ainukeseks allikaks on selle rahwa meditsiini kohta. Mõistagi, et need pühaks peetud kirjad meditsiinist pakuwad andmeid ainult sedawõrd, kuidas meditsiinil kokkupuutumist oli kultuse ja religiooni kommete ja sea-

dustega. Mitte Israeli rahwa, waid wana testamendi meditsiinist wõime seega kõnelda.

Wana-testamentliku meditsiini hiilgawamaks alaks oli kahtlemata sotsiaal-hügieen, mille läbiviimine Jumalast antud seaduste kaju all edendama pidi Jahwe ärawalitud rahwa terwist ja head käekäiku. Selle rahwa esialgne ja praegugi üleüldiselt tarwitusel olev nimi on hebrealased (sõnast „ibrim“, mis tähendab „sealpooldsed“, sest nende esiisa Abraham olla sealtpoolt Euphrati jõge, tähendab Babilooniast, sisse rännanud Palestiina maale). Rohkem omawaheline nimetus „israeliidid“ on nende 12 suguwõsa ühisest isast Jakobist pärit, kellele Jumala poolt anti lisanimi „Israel“, mis tähendas „Jumala sõjamees“. Kui siis hiljem, kuninga Saul'i surma järele, Juuda suguharu — kui kõige tähtsam ja arwurikkam — omale Taaweti walis kuningaks, kes pärastpoole ka teised 11 suguharu ühendas oma walitsusekepi alla ühiseks Juuda rahwaks (sõnast Jehuda = Tänu Jumalale), siis sai wiimane nimetus üleüldiseks ärawalitud rahwale, kes Salomoni walitsuse ajal, kus nende ühine püha paik, Jerusalema tempel, ehitati, oma hiilguse ja wägewuse tipule jõudis. Hilisem lagunemine lahutas jälle lõunapoolse Juuda teistest põhjapoolsetest suguharudest, kes omale, esimesest lahus, löid ise oma Israeli kuningriigi, mis aga warsti Assiiria mõju alla langes, kuna lõunapoolne Juuda weel 130 a. oma iseseiswust alles hoidis. Alles ühine Babiloonia wangipõli äratas uuesti laialipillatud suguharude ühistunde, kes aastal 536 Persia kuninga Kūüros'e poolt luba said omale kodumaale tagasi pöördä ja siin, kuigi Persia satraapiana, elada teatawal määral iseseiswa Juuda riigina, et siis hiljem, peale wihase wastupaneku liidetud saada maailma walitseja Rooma külge.

Juuda rahwas ei ole mitte see puhas semiidi tõugu rahwas, milleks seda harilikult peetakse, waid siin on esialgsed semiidi elemendid kokku sulanud Aaria kui ka Armenoidi põlisrahwa omadega, kellega semiidid, nii kui sellest juba piiblis juttu on, ennast segasid abielude teel. Wististi on see asjaolu, et praegusegi Juudi tõu hulgas leitakse mitte wähesel määral walget werd, enamasti punajuukselisi isikuid, seletataw Aria werelisanusega, kuna teiselt poolt karakteristlised kongis ninad ja ülekaaluw

brachycephaalne pealuu ehituselaad Armenoidi tõu iseäralduste sekka tulewad arwata. Sarnane õnnelik were-segamine löi Israelis, samuti nii kui Egiptuseski, sündsad eeltingimised potentseerit kultuuri loomiseks, mis ennast siin awaldab eestkätt tugewas religioöslises annis. Israeli rahwas oli esimene Aasia kultuuri rahwastest, kes loobus lõpmata hulgast jumalatest ja deemonitest ja tõusis ainuma elawa jumala Jehowa, õigemini Jahwe, kumardamiseni ja seega andis religioonile tema sügawa kõlblise sisu. Selle tugewa religioöslise tundega käsikäes käis tugew rahwusline tunne: Israel oli jumala sõdija, jumala ärawalitud rahwas ja pidi kui niisugune olema puhas rahwas nii hästi keha kui hinge poolest, missugune puhtuse mõiste weel Persia religioonis üks on mõlematel aladel.

Selle Israeli rahwa kehalise ja hingelise puhtuse saawutamiseks, mis pidi ärawalitud rahwast teistest kõrgemale tõstma, oligi juhitud Israeli prohwetite, eestkätt Mooses'e, religioöslise seadusandmine, mis seega sisaldas tugewat sotsiaal-hügieenilist elementi. Et selle wiimase poolest mosailine seaduseandmine laenanud on Egiptusest, selles ei ole kahtlust. Sai ju Mooses ise üles kaswatatud Egipti faragoonide kijas ja sai õpetatud, nii kui piiblistki seisab, „kõiges Egiptuse tarkuses“ ja Juudi Helleni mõtetark Philon Joudaios teatab põliste traditsioonide põhjal, et Mooses õpetatud sai kuningakojas Egipti ja Kaldea tarkade poolt, seega ühtlasi ka Babiloonia mõjude all oli. Teiselt poolt on ka Persia religioon Israeli oma peale mõju awaldanud, eestkätt inglite-õpetuse, saatanausu ja surnute-ülestõusmise õpetuse poolest ja sealt samast on ka pärit need puhastamise-kombed, millest wanas testamendis nii tihti juttu on. Niisamuti aga, nii kui Israeli religioon ülewõetud põliste Babiloonia legendidest kaotas nende politeistilise (palju-jumalise) kuju ja seega neile andis sügawama eetilise tuuma, nii on samas suhtes süwendatud tema poolt ka Zoroastri puhtuse-õpetus, mille järele kehaline puhtus weel täitsa üks oli kõlblisega. Peale egiptlaste, babiloonlaste ja perslaste on hiljem ka mõju awaldanud Israeli religioöslise seadusandluse peale Lõuna-Araabia mail asunud sabealased, kellel wäga waljud seadused olid igasuguse „roojastamise“ wastu, ja kes Salomoni päewil Juuda riigiga ligemasse wahekorda astusid.

Mosailine religiöös-hügieeniline seadusandlus sisaldas eeskirju taudide ärahoidmiseks ja nende vastu wõitlemiseks, suguhaiguste ja prostitutsiooni vastu wõitlemiseks, eeskirju kehaliku puhtuse, pesemiste, toitmise, kehakatte ja eluhoone, töö ja suguelu korralduse ja tõu terwenduse kohta. Nii kui Persias, nii peeti ka Juudamaal naesterahwaid menstruatsiooni kui ka lapsewoodi ajal roojasteks ja isoleeriti neid iseäralises, muust eluhoonest lahus olewas ruumis, esimesi 4 päewa. wiimaseid 33 ja 66 päewa, selle järele, kas nad poisi wõi tütre olid ilmale toonud. Suguline läbikäimine oli kogu isolatsiooni aja keelatud ja alles peale selle aja ja peale iseäraliste kultiliste puhastuste ja ohwritoomise — ühe aastase lambatalle ja ühe turtlituwi — wõis ta jälle seltsida mehe juurde.

Waljud olid eeskirjad ka gonorrhoeikeri (tripper-haige) kohta („kui ühel mehel lihast wäljawoolus on“). Neid peeti roojaseks, samuti ka nende woodi aset kui ka istet ja muid tarbeasju. Kes haigesse enesesse ehk tema asemesse wõi istmesse juhtus puutuma, see pidi omi riideid puhastama ja ennast weega pesema ja oli roojane kunni õhtuni, samuti oli roojastaw ka kokkupuutumine haige süljega ja tema joogiriistaga, mida wiimast pidi katki löödama. Kui siis wäljawoolus oli kadunud, pidi ta peale selle weel 7 päewa ära ootama, siis omi riideid pesema, samuti ka oma liha woolawa weega, kaheksamal päewal siis 2 noort tuwi ehk 2 turtlituwi tooma preestri kätte, lepituse ohwriks Jumalale.

Külgehakkawate haiguste, eestkätt pidalitõwe wõi zaraath'i laialilagunemise ärahoidmiseks olid waljud eeskirjad maksma pandud isoleerimise suhtes. Peale selle kui ülempreestri poolt haigus oli kindlaks tehtud, mille kohta omad juhatused olid olemas, wiidi haige laagrist wälja ise kohta ja waadati preestri poolt aeg-ajalt järele. Üle selle oli taudide puhul riiete ja elumaja puhastamine ette kirjutatud, tarbekorral põletati nad ära ehk lõhuti maha. (Muudkui tuleb tähendada, et wana testamendi päewil pidalitõbe mõiste palju laialisem oli kui praegu. Kahtlemata pidalitõwe kõrwal, nii kui seda Hiob põdes, on ka muid haigusid, iseäranis mosailises seaduseandmises, pidalitõweks peetud, millel sellega midagi ühist ei ole, nii leukoplakiat wõi vitiligo't).

Desinfektsiooni vahendina oli tarwitusel, peale hariliku pesemiste, iseäraldi „punase lehma tuhk“. Noor wigatu lehm sai tapetud ja tuhaks põletatud seedri, isopi ja karmesiini-puude tules; saadud tuhk hoiti alles puhtas kohas. Tarbekorral puistati seda anumasse ja kallati üle „elawa weega“; keegi terve ja wigatu isik kastis selle wette isopi oksa ja piserdas üle neid, kes olid puutunud haige ehk surnud keha külge.

Mosailiste seaduste hulgas on nii mõndagi, mille wäärtust kõrgelt tuleb hinnata. Nii kõik need eeskirjad, mis käiwad sabbathi pühitsemise, ümberlõikamise ja toitmise kohta (were ja sealiha keeld), iseäranis ka kuupuhastuses ja lapsewoodis olijate kohta, pidaliitõbiste isoleerimine, laagri-hügieen jne. Isegi praeguse aja teaduse pale ees jääb maksma nende seadluste kohta Koguja tarkuse sõna: „Need käsud saawad olema teie tarkus ja mõistus kõigi rahwaste silmis.“ — Mida aga wahest kõige kõrgemaks tuleb hinnata mosailise seadusandluse juures, on see, et siin mitte ühest kitsast seisusest wõi liigist ei ole juttu, waid need eeskirjad käisid terve rahwa kohta. „Teie saate mulle olema kõik üks preestrite riik ja üks päha rahwas“. (Koguja XIX., 6).

Haiguseid tunti Israelis nii mõndagi, nii kui sellest juba on kõnet olnud. Tunti katku, halwatuse ja krambi-seisukordasid, waimuhaigusi, suguhaigusi, wäär-sünnitusi, nahahaigusi, eestkätt pidaliitõbe, mida aga märksa laiemalt mõisteti, kui praegusel ajal. Haigusid peeti enamiste, eestkätt taudisid, katsumisteks, mis saadetud Jahwe poolt nuhtluseks pattude eest. Israeli religioonis walitsewa walju monotheismi (ühe jumala usu) juures oli see loomulik, et eitati igasuguseid haigusedeemonid, nii kui neid Babilooni, Persia, osalt ka Egipti meditsiin tunneb külluses. Kuid lihtrahwa seas leiti ikkagi sellelaadilist ebausku küllalt, nii kui kurjast-waimust waewatu lood uues testamendis seda tõendawad.

Haiguste paranemist loodeti eestkätt palwete ja ohwri-toomiste kaudu; selle kõrwal tarwitusel olid ka, kuid üsna wähesel määral, wõrreldes näit. Egipti meditsiiniga, ka dieteetilised korraldused ja rohuabi: supeldi Jordanis, tarwitati terwekstegewate allikate wett, wõieti keha salwida, tarwitati wiinamarju, wiigimarju, õli, kui salwide ja

plaastrite lisandust, mitmesuguseid suitsetamise wahendid. Ka psühoterapia ei olnud tundmata, nii loodeti waimuhaige kuninga Saul'i melankooliale kergitust Taaweti kandlemängust. — Kirurgilistest operatsioonidest tunti ainult ümberlõikamist; kohitsefud meestest on küll juttu wanas testamendis, kuid kahtlane on, kas juudid ise toimetasid kastratsiooni. Haawade peale kallati õli, marjawiina, balsami, luumurded kinnitati sidemesse. Sünnitaja asetati iseäralise tooli peale, tal olid abiks ämmaemandid, kelle tegewus aga peajasjalikult seisis troosti ja julgustamise jagamises.

Katkestamata ühendus mis walitses Israelis terwishoiu ja religiooni wahel, tingis seda asjaolu, et preestrid ja lewiitid esinesid ühtlasi ka quasi terwishoiu-politsei ametnikkudena; nende praktilised teadmised olid küll kogutud suusõnalise traditsiooni kaudu, kuna meditsiinilised erikirjad, nii kui neid olemas Babiloonias ja suuremal määral Egiptuses, siin täiesti puudusid. Kusagil piiblis aga ei ole märki sellest, et nemad peale terwis-politsei list walwet oleksid toimetanud elukutseliselt ka haigete parandamist ja rawitsemist, olgugi et preestrite seisusele arstikunst kaunis lähedal seisis ja nende käest muidugi oodati ka meditsiinilisi imetegusid. Õnnelikud terweks-tegemised, mida toimetanud mõningad neist niikui Elisa, Elias, Jesaias, tõendawad seda, samuti ka mõningad laused piiblist. Prohweti resp. preestrikoolides on wistusti ka meditsiin õpeainete sekka üleswõetud olnud. Ka on piiblist teada, et prohwetid Esra ja Nehemia hästi tunnud on mõningaid rohte ja nende mõju. Iseäranis suurt kuulust aga, kui rohutark, omandas enesele tark kuningas Salomo, kelle walitsuse all teatawasti sõlmiti elawat läbikäimist paljudel kultuurialadel naaberrahwastega, muu seas ka sabealastega, kellest eespool oli juttu. Legendi järele olla Salomo isegi ühe meditsiinilise teose haiguste üle kirjutanud, mida aga jumalakartlik kuningas Hiskia lasknud ära häwitada. Wist oli see mingi rohu-raamat maagiliste retsepti-wormelitega, mida Hiskia pidanud arwatawasti mustaks kunstiks. Teatawasti mängis ju kuningas Salomo nimi teatawat osa maagia kunstis weel kauemat aega.

Eksikombel on kaua walitsenud arwamine, et piibli päewil üleüldse Israelis elukutselisi arste ei olla olnud ja

et arstikunst, seega ka haiguste parandamine, ainult preestrite kätte olnud koondunud. Sel arwamisel puudub faktiline põhi ja allikatest wõib wälja lugeda just wastupidist. Kus piiblis wähegi juttu on haiguste arstimisest, seal ei ole kunagi nimetatud preestrid, mis seda enam tähelepanemiswääriline, et ju preestrid ise olid üksikute pühakirjade autoriteks. Kuid ka otsekoheleid andmeid on olemas selle wäite poolt, et, vähemalt prohwetite aegus, olemas on olnud Israelis kutselisi arste, kellel ka oma eri-nimi oli olemas „rophe“. Kuninga Asa kohta on olemas tähendus, et tema abi otsinud oma haiguses mitte Jahwe, waid arstide juures, Jeremia leiab selle olewat uskumatu, et Gileadi maal ei leidu ühtegi arsti, Hiob nimetab omi sõpru tühisteks arstideks. Hilisematest teadetest on näha, et eriti preestrite jaoks, kes end pēsesid külma weega, käisid kergeis rōiwis ja paljajalu templi wilul kiwipōrandal ja selle tõttu sagedasti pōdesid jooksja ja kõhuhaigusi, olid olemas arstid templite juures.

Kui kõrge oli lugupidamine arstidest Israelis, seda tõendawad Jeesus Siirak'i, kes elas 180 a. ümber enne Kristust, kaunid sõnad: „Pea arsti au sees, nii kui see tema kohane on, et tema sulle oleks abiks; tema kunst kui arstil tõstab tema pead ja suurte pale ees saab teda imeks pandud. Jehowa loob mullast arstirohtusid ja mõistlik mees ei saa neid mitte ära põlgama.“

Et arstid ka honoraari said oma tegewuse eest, seda on näha juba Koguja raamatust, kus seisab: Kui mehed omawahel on riidus ja üks lööb teist kiwiga ehk rusikaga... kui see tuleb üles... siis peab see, kes teda löi... temale tasuma, mis ta on ära wiitnud ja andma arsti raha.“

Kokkuwõttes on siis Israel oma aja kohaselt kõrge sotsiaalmeditsiini poolt kaugele wälja paistew olnud põliste kultuurrahwaste seas; Juudamaa on ka esimene maadest, kus preestrite kõrwale ja isegi nende asemele on astunud elukutseline arst, kui abiandja haiguste juures. Seega peituwad juba Israeli meditsiinis need arenemise idud, mis wõimaldasid hiljem wanas Hellas'es meditsiini õitsemist ja tema tõusu toore empiria juurest teaduse tasapinnani.

WILFAMS

vihik

Põllumäse laenu

19...../..... õppeaasta

kool

klass

L. Hidrik

(õpilase ees- ja perekonnanimi)

A
89310